

Аналіз стану здоров'яорієнтованого середовища сучасних закладів загальної середньої освіти

Єжова Ольга Олександрівна¹

Сумський державний університет, Суми, Україна

E-mail: o.ezhova@med.sumdu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8916-4575>

Scopus ID: 57221548525

Кириченко Валентина Іванівна²

Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, Україна

E-mail: v.kyrychenko59@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1248-1588>

Успенська Валентина Миколаївна³

Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Суми, Україна

E-mail: sumylab.zsd@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9936-6050>

Актуальність дослідження полягає у необхідності переосмислення проблематики успішної життєдіяльності особистості у складних соціально-економічних умовах. На соціокультурний розвиток та здоров'я учня значно впливає специфіка освітнього середовища закладу освіти. Одним з ефективних механізмів розбудови здоров'яорієнтованого освітнього середовища доказово вважається мережа «Школи здоров'я у Європі».

Мета дослідження: проаналізувати стан здоров'яорієнтованого освітнього середовища сучасних закладів загальної середньої освіти, що входять до складу Національної мережі Шкіл сприяння здоров'ю.

Аналіз стану здоров'яорієнтованого середовища сучасних закладів загальної середньої освіти здійснювався під час включених спостережень освітнього процесу методикою оцінювання здоров'яспрямованої діяльності закладу освіти. Для збирання інформації застосовано анкету для вчителів, що містить п'ять блоків, спрямованих на оцінку складників освітнього середовища. Аналізувалися матеріально-технічна база закладу, зміст і технології навчання і виховання та соціальні комунікації усіх учасників освітнього процесу. В опитуванні брали участь 69 учителів Сумської області.

За результатами анкетування вчителів загальний стан здоров'яорієнтованого освітнього середовища у більшості закладів загальної середньої освіти (73,84%) відповідає третьому етапу – Школа сприяння здоров'ю. Порівняльний аналіз стану здоров'яорієнтованого освітнього середовища (блоки: I. Декларація про наміри здоров'я спрямованої діяльності, II. Сприятливість шкільного середовища для збереження здоров'я, III. Соціально-психологічний клімат у закладі освіти, IV. Зміст і технології формування ціннісного ставлення у суб'єктів освітнього процесу, V. Соціальне партнерство закладу освіти) свідчить про те, що найнижчий бал мають складники I. Декларація про наміри та V. Соціальне партнерство закладу освіти (середній бал 168,14 та 178,3 відповідно), що вимагає додаткових зусиль з боку педагогічних колективів та науково-методичної допомоги координаторів мережі. Найкращий стан має блок II. Сприятливість шкільного середовища для збереження здоров'я (середній бал – 243,35).

Ключові слова: освітнє середовище, здоров'я учнів, мережа «Школи здоров'я у Європі», Національна мережа шкіл сприяння здоров'ю

¹ доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізичної терапії, ерготерапії та спортивної медицини Сумського державного університету

² кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України

³ кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики змісту освіти Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Вступ. Під впливом динамічних змін соціокультурної реальності, на тлі руйнування засадничих конструктів соціальної безпеки, розбалансування змістових векторів індивідуальної та суспільної свідомості, дослідження проблематики успішної життєдіяльності особистості та середовищ її життєздійснення набувають ознак першочерговості. Оскільки зростаюча особистість більшу частину свого дорослішання набуває в умовах закладу освіти, на її соціокультурний розвиток, природно, впливає специфіка його середовища.

З огляду на це твердження, необхідність насичення освітнього середовища цінностями і маркерами здорового способу життя враховується у всіх засадничих нормативно-правових документах, які регламентують діяльність системи освіти України. Зокрема, у державному стандарті базової середньої освіти наголошується, що реалізація мети середньої освіти ґрунтується на певних ціннісних орієнтирах, чільними серед яких постають «формування культури здорового способу життя учня, створення умов для забезпечення його гармонійного фізичного та психічного розвитку, добробуту; створення освітнього середовища, в якому забезпечено атмосферу довіри, без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу» («Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти», 2020).

Спостереження масової виховної практики дозволяють одним з ефективних механізмів розбудови здоров'яорієнтованої моделі освітнього середовища визнати мережу шкіл здоров'я. Національна мережа шкіл сприяння здоров'ю активно засвідчує свою діяльність з 1995 року з моменту приєднання до мережі Школи здоров'я у Європі (Єжова, 2007; Єжова, Бєсєдіна & Берєжна, 2016).

Мета та завдання дослідження: проаналізувати стан освітнього середовища сучасних закладів загальної середньої освіти Сумської області в контексті здоров'язбереження.

Матеріали та методи дослідження. Дослідження стану здоров'яорієнтованого середовища здійснювалось у закладах загальної середньої освіти Сумської області, що входять до Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю, за авторською методикою оцінювання здоров'яспрямованої діяльності освітнього закладу та анкети для вчителів (Єжова, 2010). Власне анкета містить п'ять блоків:

- I. Декларація про наміри здоров'я спрямованої діяльності
- II. Сприятливість шкільного середовища для збереження здоров'я
- III. Соціально-психологічний клімат у закладі освіти
- IV. Зміст і технології формування ціннісного ставлення у суб'єктів освітнього процесу
- V. Соціальне партнерство закладу освіти

Ці блоки охоплюють три складника освітнього середовища і є повністю релевантними восьмикомпонентній моделі школи здоров'я. Філософія і структура запитань анкети відповідає методиці ВООЗ «Створення сприятливого середовища для емоційного та соціального благополуччя» («Child-Friendly Schools Manual», 2009). Кожне запитання має чотири варіанти відповіді, що оцінюються від 1-го до 4-х балів. Один бал характеризує відсутність або недостатність показника, що досліджується у закладі, чотири бали – засвідчують повну відповідність показника. Проміжні варіанти відповідей: «2» – це незначна відповідність, «3» – переважна відповідність. Таким чином, сформованість кожного блоку може простежуватись за рівнями, а саме: 1-й рівень – початковий, 2-й – нестабільний, 3-й рівень – стабільний, 4-й рівень – здоров'ясприятливий. У підсумку сума балів за п'ятьма блоками дозволяє схарактеризувати етапи розвитку закладу освіти як Школи здоров'я: Школа-початківець у руху шкіл здоров'я; Школа-популяризатор ідей здоров'яспрямованої діяльності; Школа сприяння здоров'ю; Школа здоров'я (Єжова, Бєсєдіна & Берєжна, 2016).

В опитуванні брали участь 69 учителів Сумської області. Чотири анкети вилучені у зв'язку з відсутністю відповідей на деякі запитання. Таким чином, опрацьовано 65 анкет за допомогою пакета STATISTICA 6.0.

Результати дослідження. Аналіз теоретико-методичного доробку вітчизняних і зарубіжних науковців, педагогів-практиків і медичних працівників, які реалізують концепцію шкільної медицини, щодо розроблення та обґрунтування комплексної характеристики здоров'ясприятливого освітнього середовища дозволяє стверджувати, що в більшості з них його невід'ємними складниками наразі визнаються матеріально-технічна база закладу, зміст і технології навчання та виховання, а також соціальні комунікації усіх учасників освітнього процесу (Берєжна & Карленко, 2017; Страшко, Пономаренко & Думчева, 2018; Філатова, 2019; Боднар & Капеняк, 2020; Daniele, Gambacorti Passerini, Palmieri & Zannini, 2022 та ін.).

Продуктивний досвід мережі Шкіл здоров'я у Європі багато років поспіль успішно використовується у практиці вітчизняних закладів освіти (Єжова, Бєсєдіна & Берєжна, 2016). Для

визначення й моніторингу напрямів здоров'я спрямованої діяльності більшість закладів орієнтується на восьмикомпонентну модель школи здоров'я, що охоплює рухову активність, освітнє середовище (просторово-предметна частина), харчування, санітарний стан будівлі закладу, шкільну медицину, моніторинг і діагностику, партнерську взаємодію (Єжова, Бесєдіна & Бережна, 2016).

Саме цей підхід використано при розробленні питальника для педагогів. Перший блок анкети «Декларація про наміри здоров'яспрямованої діяльності» дозволив оцінити рівень планування заходів для збереження і зміцнення здоров'я учнів та серйозність намірів закладу до систематичної здоров'яспрямованої діяльності.

Аналіз відповідей учителів на перший блок анкети свідчить про недостатню увагу закладів до планування. Так, лише 7,69% закладів мають власну концепцію Школи здоров'я і 10,77% трьох- або п'ятирічну програму діяльності Школи сприяння здоров'ю. Приблизно у третини закладів таке планування або взагалі відсутнє (26,15% закладів не мають концепції і 30,77% перспективної програми здоров'яспрямованої діяльності) або має епізодичний характер (у 32,31% закладах, що досліджується). Схожий розподіл мають й інші показники блоку «Декларація про наміри здоров'яспрямованої діяльності» (табл. 1).

Таблиця 1

*Характеристика показників блоку анкети
«Декларація про наміри здоров'яспрямованої діяльності», у %*

№	Показник (запитання анкети (Єжова, Бесєдіна & Бережна, 2016))	Це схоже на Ваш заклад?			
		Зовсім ні	Деякою мірою	Переважно	Повністю
1.	Розроблено систему моніторингу здоров'яспрямованої діяльності в закладі освіти.	16,92	26,15	49,23	7,69
2.	Проводиться моніторинг різних показників ефективності здоров'яспрямованої діяльності учнів та педагогічних колективів	10,77	35,38	41,54	12,31
3.	Розроблено паспорт фізичного здоров'я учнів на весь період їхнього навчання	15,38	38,46	33,85	12,31

Показники другого блоку «Сприятливість шкільного середовища для збереження здоров'я» свідчать про наявність/відсутність інфраструктури для рухової активності та навчання основа здоров'я, дотримання санітарного регламенту, організації освітнього процесу та харчування. Розподіл відповідей за другим блоком представлено у табл. 2.

Таблиця 2

*Характеристика показників блоку анкети
«Сприятливість шкільного середовища для збереження здоров'я», у %*

№	Показник (запитання анкети (Єжова, Бесєдіна & Бережна, 2016))	Це схоже на Ваш заклад?				
		Зовсім ні	Деякою мірою	Переважно	Повністю	
1.	Організація уроків фізичної культури відбувається із врахуванням поділу дітей відповідно до спеціальних медичних груп	1,54	10,77	40	47,69	
2.	Тривалість занять з електронними засобами відповідає гігієнічним вимогам	мол.кл.	3,13	17,19	35,94	43,75
		ст.кл.	0	12,31	53,85	33,85
3.	Розклад занять складений відповідно до гігієнічних рекомендацій	мол.кл.	3,17	11,11	39,68	46,03
		ст.кл.	0	13,85	50,77	35,38
4.	На уроках застосовуються фізкультхвилинки, елементи релаксації тощо	мол.кл.	3,08	9,23	30,77	56,92
		ст.кл.	0	24,62	61,54	13,85
	Наявність тренінгового кабінету основ здоров'я, окремі кабінетипсихолога і соціального педагога з відповідним обладнанням	15,38	32,31	36,92	15,38	
	Наявність окремих туалетних кімнат для хлопців та дівчат, які облаштовано всім необхідним	7,69	12,31	38,46	41,54	

Інфраструктура більшості закладів добре розвинена, про що свідчить наявність дієвих спортивних майданчиків (у 81,54% закладів), спортивних залів (43,07), в окремих закладах і басейнів (7,69%). Санітарний регламент життєдіяльності закладів освіти переважно дотримується. Натомість існують певні проблеми з показниками відносної вологості та вентиляцією приміщень, про що повідомили представники 21-го і 23-х закладів освіти відповідно.

Організація освітнього процесу із фізичної культури перебуває на достатньо високому рівні, так вважають 87,69% опитаних учителів. Рухову активність учнів підтримують на різних уроках і під час перерв, особливо серед учнів молодших класів (табл. 2).

Більшість учителів обрали відповіді «переважно» і «повністю» для оцінювання відповідності розкладу занять у молодших і старших класах гігієнічним рекомендаціям (по 85,71% та 86,15% відповідно). На думку респондентів, тривалість занять з електронними засобами у їхньому закладі освіти також «переважно» або «повністю» відповідає гігієнічним вимогам (табл. 2).

Для організації освітнього процесу важливим є наявність тренінгового кабінету основ здоров'я та окремих кабінетів психолога і соціального педагога із відповідним обладнанням. Слід зазначити, що у 15,38% закладів, що брали участь у дослідженні, виконується ця вимога часу, і в такої самої кількості – ні.

У більшості закладів освіти добре організовано гаряче харчування як для учнів молодших, так і старших класів. Відповідь «повністю» обрали 64,62% та 63,08% учасників анкетування та «переважно» – 20% і 26,15% відповідно). Водночас зазначена інша проблема в харчуванні учнів: практично в кожному другому із закладів, що досліджувались (49,24%) у буфеті наявний асортимент фаст-фуду (чіпси, солодкі газовані напої та інші продукти).

Соціально-психологічний клімат у закладі освіти оцінювався за показниками, що свідчать про якість взаємовідносин між учнями, між учителями, між учнями і вчителями, між усіма учасниками освітнього процесу. Результати представлено у табл. 3.

Таблиця 3

Характеристика відповідей учителів щодо соціально-психологічного клімату закладу, у %

№	Показник (запитання анкети (Єжова, Бєседіна & Бережна, 2016))	Це схоже на Ваш заклад?			
		Зовсім ні	Деякою мірою	Переважно	Повністю
1.	Ті, хто працюють у закладі освіти, вважають, що освітній заклад – це привабливе місце роботи	3,08	24,62	38,46	33,85
2.	У закладі освіти є люди, котрих усі знають, довіряють та можуть підійти у разі виникнення будь-якої проблеми чи за конфіденційною порадою	1,54	10,77	35,38	52,31
3.	Педагогічний колектив освітнього закладу згуртований та організований	3,08	15,38	43,08	38,46
4.	Учні впевнені в тому, що вони отримують допомогу та підтримку в разі необхідності.	0	10,77	40	49,23
5.	Учні беруть активну участь у житті закладу	0	4,62	53,85	41,54
6.	У закладі освіти учні почувають себе у безпеці	0	7,69	43,08	49,23
7.	У закладі освіти вчителі почувають себе у безпеці	0	6,15	55,38	38,46
8.	У закладі освіти діє порядок, згідно якого всі учні мають право заявити про неналежну чи образливу поведінку будь-кого	0	13,85	32,31	53,85
9.	Учні можуть відкрито висловлювати свої почуття та думки щодо навчання та «шкільного» життя	3,08	12,31	32,31	52,31

10.	Педагогічний колектив активно сприяє залученню учнів до прийняття рішень щодо того, як організувати навчання в закладі освіти	4,62	23,08	44,62	27,69
11.	Вчитель спілкується з учнями на засадах діалогу, партнерства і заохочує учнів працювати разом	3,08	16,92	32,31	47,69
12.	Вчителі співпрацюють один з одним	1,54	7,69	38,46	52,31

Виявлено, що повністю або здебільшого погоджуються із твердженнями анкети (за виключенням 10 запитання) понад дві третини опитаних (від 32,31% до 55,38% осіб для третього і четвертого варіантів відповіді). Із 12-ти запитань анкети за п'ятьма (з 4-го по 8-ме запитання у табл.3) не виявлено жодної протилежної твердженню думки. Щодо взаємовідносин у вчительському колективі, 27,7% опитаних не вважають свій заклад привабливим місцем роботи (перший і другий варіанти відповіді) і 18,46% – педагогічний колектив закладу згуртованим та організованим. Також виявлено проблеми у взаємовідносинах учителів і учнів, що стосуються спілкування на засадах діалогу, партнерства та залученню учнів до прийняття рішень щодо організації освітнього процесу у закладі. Варто наголосити, що питання про залучення учнів до прийняття рішень позитивно оцінено найменшою кількістю опитаних учителів, лише 27,69%.

Оцінка спрямованості змісту і технологій навчання і виховання на здоров'язбереження і формування ціннісного ставлення до здоров'я учнів також дозволила виявити конкретні характеристики, що потребують копіткої роботи вчителів і науковців. Засвідчено, що валеологізація освітніх предметів знаходиться на низькому рівні. Лише 10,77% опитаних учителів підтвердили відданість здоров'яорієнтованому змісту навчальних програм з основ наук. Представники 44,62% закладів стверджують щодо слабкого наповнення змісту навчання здоров'яорієнтованою інформацією. Водночас заплановані теми виховних годин, факультативів, елективних курсів тощо в більшості закладів (84,61%) зорієнтовані на вік учнів та їхні потреби і спрямовані на формування соціально значущих життєвих навичок таких, як аналіз і вирішення проблем, прийняття виважених рішень, конструктивної комунікації, розбудови рівноправних міжособистісних відносин, запобігалися і подолання психологічних стресів тощо.

Більшість закладів має вчителів «Основ здоров'я», які завершили курси підвищення кваліфікації за методикою розвитку життєвих навичок з предмета «Основи здоров'я» для 1–9 класів (66,67%) та/або – з факультативного/елективного курсу «Захисти себе від ВІЛ» для 9–11 класів (56,92%).

Розподіл відповідей на окремі запитання четвертого блоку анкети «Зміст і технології формування ціннісного ставлення у суб'єктів освітнього процесу» представлено у табл. 4.

Таблиця 4

Характеристика відповідей учителів щодо змісту і технологій навчання і виховання, у %

№	Показник (запитання анкети (Єжова, Бєседіна & Бережна, 2016))	Це схоже на Ваш заклад?			
		Зовсім ні	Деякою мірою	Переважно	Повністю
1.	Вчителі застосовують інтерактивні групові форми роботи, щоб учні могли працювати разом	0	10,77	35,38	53,85
2.	Персонал закладу поінформований, як найкращим чином залучити «замкнених у собі» та «не таких, як усі» учнів до «шкільного» життя	3,08	9,23	50,77	36,92
3.	Лідери учнівського самоврядування ініціюють та проводять різні здоров'яспрямовані заходи	0	26,15	56,92	16,92
4.	У закладі відмовляються від використання рейтингів успішності в кожному класі.	16,92	30,77	33,85	18,46
5.	У закладі регулярно відбуваються виставки творчих робіт учнів	3,08	15,38	33,85	47,69

6.	У закладі виділяється час на відпочинок та ігри впродовж дня	0	24,62	44,62	30,77
7.	Під час відпочинку та ігор присутній хтось із відповідальних дорослих, які контролюють дотримання правил безпеки	1,56	18,75	28,13	51,56
8.	Усі учні можуть виспробувати себе у музичних, мистецьких або сценічних видах діяльності, які не передбачають конкуренції та екзаменів	3,08	15,38	41,54	40
9.	Усі учні можуть займатися фізичними видами активності як у закладі, так і за особистим планом	1,54	16,92	29,23	52,31
10.	У позакласний час учні можуть відвідувати різні гуртки	3,08	10,77	36,92	49,23
11.	Вчителі закладу постійно беруть участь в організації або проведенні різних семінарів, конференцій, круглих столів, які спрямовані на розвиток та підвищення якості превентивної освіти	1,56	21,88	40,63	35,94

Засвідчено, що вчителі добре володіють інтерактивними методами навчання і виховання, зокрема, груповими (89,23%), знають як працювати із учнями «замкненими в собі» (87,69%). Заклади організують позанавчальний час учнів відповідно до їхніх інтересів (гурткова робота, спортивні секції тощо), опікуються організацією рухової активності під час навчання. Лише у 16,92% закладів учнівське самоврядування постійно бере участь в ініціації та організації такої діяльності, і у 56,92% закладів – часто.

Гострим питанням залишається наявність учнівського рейтингу успішності у закладі. Для збереження психічного благополуччя учнів рекомендовано не застосовувати такі рейтинги. Серед представників закладів освіти, які взяли участь в опитуванні лише 18,46% підтвердили відмову закладу від таких рейтингів, 16,92% – стверджують про їх наявність. В інших закладах поступово відбувається процес відмови від рейтингів успішності учнів.

У сучасних умовах кожен заклад освіти розширює партнерську взаємодію з батьками, громадськими організаціями, місцевою громадою. У більшості закладів батьки активно співпрацюють із учителями, керівництвом школи, підтримують їх (73,85%). Вчителі на батьківських зборах систематично проводять освітню роботу, що спрямована на підвищення здоров'язбережувальної компетентності батьків (у 78,46% закладах), значна увага присвячена питанням профілактики шкідливих звичок, особливо профілактиці вживання дітьми наркотичних та психотропних речовин (у 75,39%). Якщо партнерська взаємодія з батьками щодо здоров'язбереження проводиться у більшості закладів досить активно, то з іншими соціальними інститутами – недостатньо. Так, відзначено низький рівень партнерської взаємодії зі структурами Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю: 26,25% закладів не співпрацюють із регіональним центром, 30,77% – із іншими закладами цієї мережі (табл. 5). Лише 9,23% закладів співпрацюють із науковцями, а 16,92% – із місцевими громадськими організаціями.

Таблиця 5

Характеристика відповідей учителів щодо якості соціального партнерства закладу, у %

№	Показник (запитання анкети (Єжова, Бесєдіна & Бережна, 2016))	Це схоже на Ваш заклад?			
		Зовсім ні	Деякою мірою	Здебільшого	Дуже
1.	Батьки мають можливість обговорювати політику і правила поведінки у закладі освіти та брати участь у прийнятті будь-яких рішень закладу	1,54	23,08	52,31	23,08

2.	Батьки залучаються до будь-яких видів діяльності, пов'язаних із життям закладу (напр., екскурсії, конкурси тощо).	7,69	24,62	33,85	33,85
3.	У закладі регулярно інформують батьків про події і новини шкільного життя.	1,54	9,23	33,85	55,38
4.	Заклад проводить здоров'яспрямовані заходи спільні для батьків та учнів.	6,15	26,15	47,69	20
5.	Заклад співпрацює з місцевим (регіональним) центром Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю	26,15	41,54	27,69	4,62
6.	Заклад співпрацює з іншими освітніми закладами «Школами сприяння здоров'ю».	30,77	32,31	29,23	7,69
7.	Заклад співпрацює з науковцями регіону щодо формування, зміцнення та збереження здоров'я учнів	27,69	38,46	24,62	9,23
8.	Заклад співпрацює з місцевими громадськими організаціями щодо формування, зміцнення та збереження здоров'я учнів	13,85	23,08	46,15	16,92
9.	У закладі освіти працюють громадські організації, які опікуються популяризацією здоров'я та здорового способу життя.	24,62	32,31	36,92	6,15
10.	Педагогічний колектив закладу співпрацює із різними соціальними інституціями місцевої громади (заклади охорони здоров'я, соціального захисту, органів внутрішніх справ тощо)	4,62	16,92	44,62	33,85

Порівняльний аналіз стану всіх п'яти блоків анкети свідчить, що найнижчий бал мають блок «Декларація про наміри» та блок «Соціальне партнерство закладу освіти» (середній бал 168,14 та 178,3 відповідно); натомість найкращий стан – блок «Сприятливість шкільного середовища для збереження здоров'я» (середній бал – 243,35).

Порівняльне узагальнення відповідей респондентів засвідчує, що більшість закладів загальної середньої освіти за класифікацією Єжової, Бєседіної та Бережної (2016) знаходиться на третьому етапі розвитку (73,84%), що відповідає етапу «Школа сприяння здоров'ю», 26,16% від загальної кількості досліджуваних закладів – на другому («Школа-популяризатор ідей здоров'яспрямованої діяльності»).

Обговорення результатів. Для усвідомлення і розуміння необхідних кроків до забезпечення умов здоров'яорієнтованого освітнього середовища заклад, здебільшого, за підсумками аналізу стану наявного освітнього середовища, розробляє концепцію та програму діяльності на 3-5 років, і включає необхідні заходи до річного плану роботи закладу. Визначення концепції та стратегії діяльності в розбудові освітнього середовища сприяє позитивному результату щодо зміцнення здоров'я учнів (van Dongen *et al.*, 2019). Не дивлячись на широке представлення різноманітних здоров'яорієнтованих концепцій діяльності закладів та наголошення на важливості планування заходів у наукових та методичних джерелах (Страшко, Пономаренко & Думчева, 2018), досі спостерігається недостатня увага закладів освіти як до розроблення власної концепції Школи здоров'я, так і до планування діяльності Шкіл здоров'я. Такий стан планування і моніторингу може свідчити, з одного боку, про епізодичний характер здоров'яспрямованої діяльності у закладі, відсутність системної роботи, з іншого – про необхідність методичної допомоги закладам і розроблення відповідних методичних рекомендацій та шаблонів документації для Шкіл здоров'я.

У системі загальної середньої освіти України було зафіксовано достатньо високий рівень сприятливості шкільного середовища для збереження здоров'я усіх учасників освітнього процесу в контексті інфраструктури для рухової активності та навчання основ здоров'я, дотримання санітарного регламенту, організації освітнього процесу та харчування. Аналогічні результати стану освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти отримані також іншими науковцями (Бережна & Карленко, 2017; Філатова, 2019; Боднар & Капеняк, 2020; Слобожанінов, 2020). Важливість навчання учнів основ здоров'я у закладах освіти підкреслюють у своїх роботах зарубіжні дослідники Daniele, Gambacorti Passerini, Palmieri та Zannini (2022); Chester, Klemmer, Magnusson, Spencer та Brooks (2019).

Аналіз відповідей на запитання третього блоку анкети свідчить про те, що більшість опитаних працюють у закладах з позитивним соціально-психологічним кліматом. Це опосередковано свідчить про адекватні стилі керівництва, мотиви діяльності, про що підкреслюють Журавська, Ящур та Олещенко (2019); Індиченко (2020). Натомість виявлено кілька чинників, вплив яких на соціально-психологічний клімат у закладі може бути негативним. За результатами анкетування, це характеристики взаємовідносин у вчительському колективі. Ряд науковців наголошують на необхідності приділити увагу саме соціально-психологічному клімату у школі та його впливові на психічне здоров'я учасників освітнього процесу (Lábiscsák-Erdélyi, Veres-Balajti, Somhegyi & Kósa, 2022; Haugan, Frostad & Mjaavatn, 2021 та ін.).

Наявні проблеми у взаємовідносинах учителів та учнів, пов'язані із залученням учнів до визначення шкільної політики на різних етапах діяльності закладу (цілезабезпечення, планування, організація, реалізація заходів тощо) свідчать про необхідність на користь акцентування саме на цих питаннях, наприклад, на курсах підвищення кваліфікації, сприяння розвитку відповідних навичок комунікації та кооперації співпраці з учнями у педагогічних колективах.

За результатами опитування, організація освітнього процесу у контексті здоров'язбереження також перебуває на достатньо високому рівні. Водночас креативний потенціал та ініціативність учнів щодо організації здоров'яспрямованих заходів задіюється далеко не сповна, про що також зазначали Кириченко (2012); Ковганич і Кириченко (2019); Іонова та Шутько (2021). Важливість залучення учнів до різних етапів планування, організації та проведення заходів і подій шкільного життя відзначають Faial, Silva, Pereira та Faial (2020),

Соціальне партнерство закладу більше спрямовані на взаємодію з батьками. Водночас недостатня увага приділяється взаємодії з Національною мережею шкіл сприяння здоров'ю, із науковцями та з місцевими громадськими організаціями. Аналогічні тенденції зазначено у працях таких науковців, як Косянчук (2019); Харченко, (2019); Нечерда (2022). Отже, партнерську взаємодію закладу освіти з різними соціальними інститутами для збереження, зміцнення і формування здоров'я учнів необхідно посилювати і розвивати.

Висновки. Таким чином, слід засвідчити успішність роботи закладів щодо створення сприятливого для здоров'я учнів освітнього середовища. Водночас вимагають додаткових зусиль питання, що стосуються блоків «Декларації про наміри» та «Соціальне партнерство закладу освіти». Залучення учнів на етапі івентів (а не з моменту цілезабезпечення) значно знижує позитивність виховних впливів здоров'яорієнтованої діяльності закладів освіти, перетворюючи їх на короткочасні ефекти замість сталих результатів.

Подальші наукові розробки полягають у дослідженні матричної структури здоров'яорієнтованої моделі та організаційно-педагогічних умов, необхідних для формування життєвої успішності учнів.

Література

Бережна Т., Карленко Н. Формування здоров'язберезувального освітнього середовища: обґрунтування стратегії. *Рідна школа*. 2017. №9-10. С. 96-99.

Боднар О. С., Капеняк С. В. Оцінювання безпечного освітнього середовища у закладі загальної середньої освіти. *Topical issues of science and practice: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. (Лондон, 02-06 листоп. 2020 р.)*. Лондон, 2020, С. 410-415.

Єжова О. О. Здоров'язберігаюча діяльність в освітніх закладах. *Педагогічні науки. Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка*. Суми, 2007. Ч.1. С.61-66.

Єжова О. О. Методика оцінювання здоров'яспрямованої діяльності навчального закладу. Суми : СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2010. 44 с.

Єжова О. О., Бесєдіна А. А., Бережна Т. І. Школи здоров'я у країнах Східної Європи: теорія і практика : монографія. Суми : СумДУ, 2016. 288 с.

Журавська Н. С., Ящур С. П., Олещенко О. В. Соціально-психологічний клімат педагогічного колективу: особливості стилів керівництва. *Імідж сучасного педагога*. Полтава, 2019. №4 (187). С. 15-18.

Індиченко М. А. Формування сприятливого морально-психологічного клімату у колективі працівників закладів освіти : дипломна робота магістра. Одеса, 2020. 107 с.

Іонова І. М., Шутько, Ю. О. Соціально-виховний потенціал учнівського самоврядування. *Topical issues of science and practice: матеріали XXVI міжнар. наук.-практ. конф. (Лондон, 18-21 трав. 2021 р.)*. Лондон, 2021, С. 373-379.

Кириченко В. І. Учніське самоврядування як сприятливе середовище для профілактики девіантної поведінки старшокласників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ, 2012. Вип. 16. С. 100-109.

Ковганич Г., Кириченко В. Партнерство закладу освіти й сім'ї: що на часі. *Методист*. 2019. Т. 4. Вип. 88. С. 40–49.

Косянчук С. Інтеграційні процеси у закладах загальної середньої освіти: педагогічне і соціальне партнерство. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи: Інтердисциплінарні виміри* : матеріали VI-ї міжнар. наук.-практ. конф. (м. Конін – м. Ужгород – м. Херсон – м. Кривий Ріг, 26 квіт. 2019 р.). Кривий Ріг, 2019. С. 79-81.

Нечерда В. Б. Взаємодія закладу освіти із громадськими організаціями у формуванні соціально успішної особистості учня: результати дослідження. *Виховання дітей та учнівської молоді в контексті сучасних соціокультурних викликів* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ-Біла Церква, 2 червня 2022 р.). КНЗ КОР «КОІПОПК», 2022. С. 69-72.

Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020> (дата звернення: 15.07.2022).

Слобожанінов П. А. Інноваційні фізкультурно-оздоровчі технології як інструмент вдосконалення здоров'язберігаючого освітнього середовища дітей та шкільної молоді. *Молодий вчений*. Херсон. 2020. Ч. 2. С. 156-158.

Страшко С. В., Пономаренко В. С., Думчева А. Ю. Еталонна модель школи, дружньої та безпечної для дитини. *Освіта і здоров'я підростаючого покоління*: матеріали II міжнар. симп. (Київ, 24-26 квітн. 2018). Київ, 2018. С. 77-80.

Філатова Г. С. Організаційно-педагогічні умови та чинники, які забезпечують формування здоров'язбережувального освітнього середовища навчального закладу. *Взаємодія духовного й фізичного виховання в становленні гармонійно розвиненої особистості*: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (Слов'янськ, 21-22 березня 2019 р.). Слов'янськ, 2019. С.188-193.

Харченко Н. Соціальне партнерство в освіті: переваги і можливості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ, 2019. Вип. 23 (2). С. 179-194.

Chester K. L., Klemere E., Magnusson J. et.al. The role of school-based health education in adolescent spiritual moral, social and cultural development. *Health Education Journal*. 2019. V.78(5), P.582–594. DOI: <https://doi.org/10.1177/0017896919832341>

Child-Friendly Schools Manual. USA : UNICEF, 2009. 244 p. URL: <https://www.unicef.org/documents/child-friendly-schools-manual> (дата звернення: 15.07.2022).

Daniele K., Gambacorti Passerini M. B., Palmieri C., Zannini L.. Educational interventions to promote adolescents' mental health: A scoping review. *Health Education Journal*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.1177/00178969221105359>

Faial L., Silva R., Pereira E. R., Faial C.. Health in the school: perceptions of being adolescent. *Revista brasileira de enfermagem*. 2020. V. 73 (3), e20190068. DOI: <https://doi.org/10.1590/0034-7167-2019-0068>

Haugan J.A., Frostad P. Mjaavatn PE. Stressors and vulnerability during upper secondary school: subjective experiences of classroom climate and coping beliefs as predicting factors of school stress in Norway. *Social Psychology of Education*. 2021. V.24. P. 1125–1144. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11218-021-09662-7>

Lábiscsák-Erdélyi Z., Veres-Balajti I., Somhegyi A., Kósa K.. Self-Esteem Is Independent Factor and Moderator of School-Related Psychosocial Determinants of Life Satisfaction in Adolescents. *International journal of environmental research and public health*. 2022. V.19 (9). P.5565-5579. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph19095565>

van Dongen B.M., Ridder M.A.M., Steenhuis I.H.M. et al. Background and evaluation design of a community-based health-promoting school intervention: Fit Lifestyle at School and at Home (FLASH). *BMC Public Health*. 2019. V.19. P.784-795. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12889-019-7088-3>

Analysis of the health-oriented environment of modern general secondary education institutions

Yezhova Olha⁴

Sumy State University, Sumy, Ukraine

⁴ Doctor in Pedagogy (Doctor of Pedagogical Sciences), Professor, Professor at the Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Sports Medicine of the Sumy State University

Kyrychenko Valentyna⁵

National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Uspenska Valentyna⁶

Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Sumy, Ukraine

The relevance of the research lies in the importance of researching the problems of the successful life of an individual under complicated socio-economic conditions. The socio-cultural development and health of the student is significantly influenced by the specifics of the educational environment of an educational institution. The Network Foundation “Schools for Health in Europe” is considered to be one of the effective mechanisms for building a health-oriented educational environment.

The purpose of the study is to analyze the state of the health-oriented educational environment of modern institutions of general secondary education that are part of the National Network of Health Promotion Schools.

Research methods. The analysis of the state of the health-oriented environment of modern institutions of general secondary education was carried out according to the method of evaluating the health-oriented activity of an educational institution. To collect information, a questionnaire for teachers was used, which contains five blocks aimed at evaluating the components of the educational environment. The material and technical base of an institution, the content and technologies of education and upbringing, and social communications of all participants in the educational process were analyzed. 69 teachers of the Sumy region took part in the survey.

Research results. According to the results of the teachers' questionnaire, the general state of the health-oriented educational environment in most general secondary education institutions (73.84%) corresponds to the third stage – School of health promotion. Comparative analysis of the state of the health-oriented educational environment (blocks: I. Declaration on the intentions of health-oriented activities, II. Favorability of the school environment for health preservation, III. Social and psychological climate in the educational institution, IV. Content and technologies of value formation attitude of the subjects of the educational process, V. Social partnership of the educational institution) indicates that the components I. Declaration of intentions and V. Social partnership of the educational institution (average score 168.14 and 178.3, respectively) have the lowest score, which requires additional efforts on the part of pedagogical teams and scientific and methodological assistance of network coordinators. Block II is in the best condition. Favorability of the school environment for maintaining health (average score – 243.35).

Keywords: *educational environment, student health, Schools for Health in Europe Network Foundation, National Network of Health Promotion Schools.*

References

Berezhna, T., & Karlenko, N. (2017). Formuvannya zdoroviazberzhuvalnoho osvitnoho seredovyscha: obgruntuvannya stratehii [Formation of a health-preserving educational environment: justification of the strategy]. *Ridna shkola [Native school]*, 9-10, 96–99 [in Ukrainian].

Bodnar, O.S., & Kapeniak, S.V. (2020). Otsiniuvannya bezpechnoho osvitnoho seredovyscha u zakladi zahalnoi serednoi osvity [Assessment of a safe educational environment in a general secondary education institution]. *Topical issues of science and practice: VII mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [VII International Scientific and Practical Conference]*. London, 410-415 [in Ukrainian].

Cabinet of Ministers of Ukraine (2020, September 30). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro deiaki pytannia derzhavnykh standartiv povnoi zahalnoi serednoi osvity» [On some issues of state standards of comprehensive general secondary education: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] № 898. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020> [in Ukrainian].

Chester, K. L., Klemera, E., Magnusson, J., Spencer, N. H., & Brooks, F. M. (2019). The role of school-based health education in adolescent spiritual moral, social and cultural development. *Health Education Journal*, 78(5), 582–594. doi.org/10.1177/0017896919832341

⁵ PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), senior researcher, leading researcher of the Laboratory of Physical Development and Healthy Lifestyle, Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

⁶ PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Methodology of Educational Content of the Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

Daniele, K., Gambacorti Passerini, M. B., Palmieri, C., & Zannini, L. (2022). Educational interventions to promote adolescents' mental health: A scoping review. *Health Education Journal*. doi.org/10.1177/00178969221105359

Filatova, H. S. (2019). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy ta chynnyky, yaki zabezpechuiut formuvannia zdoroviazberzhuvalnoho osvitnoho seredovyscha navchalnoho zakladu [Organizational and pedagogical conditions and factors that ensure the formation of a health-preserving educational environment of an educational institution]. *Vzaiemodiia dukhovnoho y fizychnoho vykhovannia v stanovlenni harmoniino rozvynenoi osobystosti: VI mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* [The interaction of spiritual and physical education in the formation of a harmoniously developed personality: VI International scientific and practical conference. Sloviansk, 188-193 [in Ukrainian].

Faial, L., Silva, R., Pereira, E. R., & Faial, C. (2020). Health in the school: perceptions of being adolescent. *Revista brasileira de enfermagem*, 73(3), e20190068. doi.org/10.1590/0034-7167-2019-0068

Haugan, J.A., Frostad, P. & Mjaavatn, P.E. (2021). Stressors and vulnerability during upper secondary school: subjective experiences of classroom climate and coping beliefs as predicting factors of school stress in Norway. *Soc Psychol Educ* 24, 1125–1144. doi.org/10.1007/s11218-021-09662-7

Indychenko, M.A. (2020). Formuvannia spryiatlyvoho moralno-psykholohichnoho klimatu u kolektyvi pratsivnykiv zakladiv osvity. [Formation of a favorable moral and psychological climate in the collective of employees of educational institutions]. Odesa [in Ukrainian].

Ionova, I.M., & Shutko, Yu.O. (2021). Sotsialno-vykhovnyi potentsial uchnivskoho samovriaduvannia. Topical issues of science and practice: VII mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [VII International Scientific and Practical Conference]. London, 373-379 [in Ukrainian].

Kharchenko, N. (2019). Sotsialne partnerstvo v osviti: perevahy i mozhlyvosti [Social partnership in education: advantages and opportunities]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi* [Theoretical and methodological problems of raising children and school youth]. Kyiv, 23 (2), 179-194 [in Ukrainian].

Kovhanych, H., & Kyrychenko, V. (2019). Partnerstvo zakladu osvity y simi: shcho na chasi [Partnership of educational institution and family: what's up to date]. *Metodyst* [Methodist], 4 (88), 40–49 [in Ukrainian].

Kosianchuk, S. (2019). Intehratsiini protsesy u zakladakh zahalnoi serednoi osvity: pedahohichne i sotsialne partnerstvo [Integration processes in institutions of general secondary education: pedagogical and social partnership]. *Rozvytok suchasnoi osvity i nauky: rezultaty, problemy, perspektyvy: Interdystsyplinarni vymiry: VI mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* [Development of modern education and science: results, problems, prospects: Interdisciplinary dimensions: VI International Scientific and Practical Conference]. Kryvyi Rih, 79-81 [in Ukrainian].

Kyrychenko, V.I. (2012). Uchnivske samovriaduvannia yak spryiatlyve seredovysche dlia profilaktyky deviantnoi povedinky starshoklasnykiv [Student self-government as a favorable environment for the prevention of deviant behavior of high school students]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi* [Theoretical and methodological problems of raising children and school youth]. Kyiv, 16, 100-109 [in Ukrainian].

Lábiscsák-Erdélyi, Z., Veres-Balajti, I., Somhegyi, A., & Kósa, K. (2022). Self-Esteem Is Independent Factor and Moderator of School-Related Psychosocial Determinants of Life Satisfaction in Adolescents. *International journal of environmental research and public health*, 19(9), 5565. doi.org/10.3390/ijerph19095565

Necherda, V.B. (2022). Vzaiemodiia zakladu osvity iz hromadskymy orhanizatsiiamy u formuvanni sotsialno uspihnoi osobystosti uchnia: rezultaty doslidzhennia [The interaction of an educational institution with public organizations in the formation of a socially successful personality of a student: research results]. *Vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi v konteksti suchasnykh sotsiokulturnykh vyklykiv : vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia* [Education of children and student youth in the context of modern socio-cultural challenges: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference]. Kyiv: KOIPOP, 69-72 [in Ukrainian].

Slobozhaninov, P.A. (2020). Innovatsiini fizkulturno-ozdorovchi tekhnolohii yak instrument vdoskonalennia zdoroviazberihaiuchoho osvitnoho seredovyscha ditei ta shkilnoi molodi [Innovative physical culture and health technologies as a tool for improving the health-preserving educational environment of children and school youth]. *Molodyi vchenyi* [A young scientist]. P. 2. 156-158 [in Ukrainian].

Strashko, S.V., Ponomarenko, V.S., & Dumcheva, A.Yu. (2018). Etalonna model shkoly, druzhnoi ta bezpechnoi dlia dytyny [A reference model of a child-friendly and safe school]. *Osvita i zdorovia*

pidrostaiuchoho pokolinnia: II mizhnarodnyi sympozium [Education and health of the younger generation: materials of the second international symposium]. Kyiv: Alaton, 77-80 [in Ukrainian].

UNICEF (2009). *Child-Friendly Schools Manual*. Retrieved from <https://www.unicef.org/documents/child-friendly-schools-manual>

van Dongen, B.M., Ridder, M.A.M., Steenhuis, I.H.M. *et al.* (2019). Background and evaluation design of a community-based health-promoting school intervention: Fit Lifestyle at School and at Home (FLASH). *BMC Public Health* 19, 784. doi.org/10.1186/s12889-019-7088-3

Yezhova, O.O. (2007). Zdoroviazberihaiucha diialnist v osvitnikh zakladakh [Health care activities in educational institutions]. *Pedahohichni nauky. Osvitni innovatsii: filosofii, psykholohiia, pedahohika*. [Pedagogical sciences. Educational innovations: philosophy, psychology, pedagogy], 1, 61-66 [in Ukrainian].

Yezhova, O.O. (2010). *Metodyka otsiniuvannia zdoroviaspriamovanoi diialnosti navchalnoho zakladu* [Methodology for evaluating health-oriented activities of an educational institution]. Sumy: SumDPU im.A.S.Makarenka [in Ukrainian].

Yezhova, O.O., Biesiedina, A.A., & Berezhna, T.I. (2016). *Shkoly zdorovia u krainakh Skhidnoi Yevropy: teoriia i praktyka* [Health schools in Eastern European countries: theory and practice]. Sumy: SumDU [in Ukrainian].

Zhuravska, N.S., Yashchur, S.P., & Oleshchenko O.V. (2019). Sotsialno-psykholohichni klimat pedahohichnoho kolektyvu: ocoblyvosti ctyliv kerivnytstva [Socio-psychological climate of the teaching staff: characteristics of leadership styles]. *Imidzh suchasnoho pedahoha* [The image of a modern teacher], 4 (187), 15-18 [in Ukrainian].

Accepted: October 7, 2022

